

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ**

**ПОЛІТИКА ТА ПРАВО
В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ:
ПОШУК РІШЕНЬ**

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

...

23 КВІТНЯ 2024

**Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2024**

УДК 32:341.3«364»(082)
П 50

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 8 від 28 березня 2024 року)*

П 50 **ПОЛІТИКА ТА ПРАВО В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОШУК
РІШЕНЬ** : збірник матеріалів Міжнарод. наук. конф. / за заг. ред.
П. В. Горінова ; Навчально-науковий інститут права та політології
УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 23 квітня 2024 р.). – Київ :
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. – 399 с.

Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень» містить короткий зміст результатів науково-дослідних робіт наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та студентів закладів вищої освіти, наукових установ і організацій. Збірник присвячено аналізу й оцінці політичних і правових аспектів у контексті воєнного стану, з особливим акцентом на українські реалії та міжнародну перспективу. У збірнику широко представлені теми, що стосуються захисту прав людини, правового регулювання під час воєнного стану, ролі національних та міжнародних інституцій у забезпеченні правопорядку та справедливості. Велика увага приділена питанням соціального захисту військовослужбовців та цивільного населення, особливостям правосуддя в умовах воєнного стану. Дослідження в збірнику відзначаються глибоким аналітичним підходом та різноманітністю методологій, що дозволяють оцінити складність та багатовекторність правових і політичних викликів сучасного світу.

Збірник є джерелом для науковців, юристів, політологів, а також для всіх, хто цікавиться глибоким розумінням сучасних правових і політичних реалій. Він сприяє науковому діалогу, обміну знаннями та досвідом між фахівцями різних галузей, що є ключовим для вироблення комплексних підходів до вирішення глобальних викликів сучасності.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань несуть автори матеріалів.

УДК 32:341.3«364»(082)
DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-MK_NNIPiP_2024

© Автори публікацій, 2024
© ННПіП УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024
© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024

Павло ГОРИНОВ / Pavlo GORINOV

*кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений працівник соціальної сфери України,
директор Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ)*

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ ТА СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ

Сучасний світ відзначається постійною еволюцією правових систем, де одним із фундаментальних принципів є незалежність судочинства. Історично, цей принцип має давнє коріння, його важливість неодноразово підкреслювалася в міжнародних документах і правових актах різних країн. Особливої актуальності питання незалежності суддів набуває в періоди виняткових обставин, зокрема в умовах дії воєнного стану.

Актуальність теми обумовлена останніми подіями в Україні, де дія воєнного стану ставить перед судовою системою нові виклики. Воєнний стан, як інструмент реагування на збройну російську агресію, надає уряду розширені повноваження, що може вплинути на баланс між державною безпекою та гарантіями прав і свобод громадян, у тому числі на незалежність судової системи. В умовах воєнного стану суди зіштовхуються з непростим завданням забезпечення правосуддя, дотримуючись принципу незалежності, при одночасному врахуванні змінених обставин. Це вимагає аналізу як українського досвіду, так і міжнародних практик. Розгляд цього питання є критично важливим для забезпечення верховенства права та захисту прав людини в екстраординарних умовах.

Це дослідження покликане проаналізувати, як забезпечується незалежність суддів в Україні в умовах дії воєнного стану. Особливу увагу буде приділено впливу воєнного стану на судову систему, методам адаптації судочинства до нових умов, а також розробці стратегій, що забезпечують незалежність та ефективність судової системи в умовах кризи.

Концепт незалежності суддів зародився в європейському правовому просторі та з часом став ключовим принципом демократичного судочинства. Від початкових згадок у Великій хартії вольностей 1215 року (Магна Карта, лат. Magna Carta), де вперше було закріплено ідею судової незалежності від монарха, цей принцип постійно розвивався та модифікувався.

Розвиток концепту незалежності суддів відбувався паралельно з розвитком правових систем і демократизації суспільства. Важливим моментом у цьому контексті стало прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 році, де в статті 10 проголошується право на незалежний і неупереджений суд [1].

Поняття незалежності суддів, що сформувалося в європейському правовому просторі, поступово знайшло відображення в конституціях багатьох держав, стаючи визначальним елементом їх судових систем. Вони встановили стандарти, за якими кожна людина має право на розгляд її справи незалежним та неупередженим судом, закріпивши принцип судової незалежності як фундаментальну гарантію справедливого судочинства. Ці принципи втілені у національних законодавствах і

процедурах, створюючи систему юридичних гарантій, що захищає права та свободи особи, а також забезпечує справедливість і об'єктивність судових рішень.

Історичний контекст формування концепцій незалежності суддів в Україні є багатовимірним та комплексним. Починаючи від часів Київської Русі, періоду Гетьманщини, належності до СРСР, і зрештою, до незалежної України, історія свідчить про постійний пошук оптимальних підходів до адміністрування правосуддя. Судова система втратила свою автономію під час радянської епохи, ставши інструментом комуністичної партії, що спричинило проблеми з дотриманням прав людини та державного суверенітету [2, с. 5].

У контексті України, питання незалежності суддів набуло нового звучання після Революції Гідності та подальших реформ. Зміни у законодавстві, спрямовані на забезпечення незалежності суддів, стали відповіддю на виклики часу та потребу суспільства у справедливому правосудді.

Міжнародні документи визначають рамки та напрямки для національних судових систем, щоб забезпечити високий рівень незалежності суддів. Аналізуючи ці документи (Основні принципи незалежності судових органів, Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року; Європейська хартія про статус суддів; Київські Рекомендації щодо незалежності судочинства у східній Європі, на південному Кавказі та у середній Азії; рішення Венеціанської комісії; рекомендації Ради Європи тощо), можна зробити висновок, що універсальні стандарти незалежності включають незмінність суддівських повноважень, захист від необґрунтованого відсторонення, незалежність від політичних впливів і гарантії професійної безсторонності.

У контексті забезпечення гарантій незалежності суддів під час дії воєнного стану, який було введено в Україні у відповідь на збройну російську агресію, важливо підкреслити, що хоча воєнний стан надає уряду та військовому командуванню широкі повноваження, включно з можливістю тимчасового обмеження деяких прав і свобод, система правосуддя має залишатися недоторканою та незалежною.

Згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3], навіть у воєнний час має бути забезпечена судова захищеність, і судові органи продовжують функціонувати згідно з основними принципами правосуддя, незалежно від зовнішніх обставин. Це підкреслює ключову роль судової системи у забезпеченні правопорядку та прав людини, навіть під час кризових ситуацій, які вимагають виняткових заходів управління на державному рівні.

В умовах воєнного стану судова система України зіткнулася з рядом викликів, що вимагали адаптації та негайного реагування. Стаття 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» забороняє скорочення або прискорення судочинства, незважаючи на воєнні дії. Таке положення забезпечує правову захищеність громадян, але водночас створює практичні труднощі у здійсненні правосуддя.

Відповідаючи на ці виклики, Рада суддів України прийняла низку важливих рішень для підтримки стабільної роботи судової системи. Одним із них були рекомендації від 02 березня 2022 року, що включали відкладення розгляду справ, крім невідкладних, та можливість проведення судових засідань у форматі відеоконференцій. Ці рекомендації дозволили гнучко підійти до організації судового процесу, забезпечуючи правосуддя в умовах обмеженої доступності судів та зберігаючи безпеку всіх учасників судових процесів.

Зміна територіальної підсудності стала ще одним важливим аспектом реагування на виклики воєнного часу. Закон України від 03 березня 2022 року «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» [4] дозволяє тимчасово змінювати підсудність справ від судів, робота яких припинена, до найближчих територіально судів. Це рішення дало можливість забезпечити неперервність судочинства навіть у регіонах, де активні бойові дії або окупація унеможливили роботу місцевих судів.

У воєнний час судова система України зіткнулася з рядом конкретних викликів, що стосуються забезпечення незалежності та ефективності правосуддя. На XI Міжнародному судово-правовому форумі у Києві, організованому виданням «Юридична практика» та Вищою радою правосуддя, обговорювались ці важливі питання. Основні виклики та їх наслідки для незалежності суддів були висвітлені у спеціальній доповіді голови Вищої ради правосуддя Григорія Усика. Одним із важливих аспектів є зміна підсудності справ у зв'язку з окупацією та бойовими діями. З 2014 по 2016 рік змінено підсудність справ 55 судів, а з початку повномасштабного вторгнення в 2022 році – підсудність 171 суду. На початку червня 2023 року роботу не відновлено 131 суду. Попри це, суди України продовжують розглядати справи, за 2022 рік розглянули понад 2 млн справ. Також війна впливає на фізичну інфраструктуру судів. За оприлюдненими даними, 15 судів повністю зруйновані, 116 із 777 судів мають різний ступінь руйнації. Це створює величезні проблеми для функціонування судів та доступу до правосуддя [5].

Серед інших проблем, пов'язаних з воєнними діями, є забезпечення безпеки працівників судів і відвідувачів. Біля судів у регіонах України змонтовані укриття для їх захисту. Проте, проблема наявності в судах стаціонарних об'єктів укриття залишається актуальною.

Ці приклади відображають специфічні виклики, що стоять перед судовою системою України в умовах війни. Вони підкреслюють необхідність забезпечення незалежності суддів та адаптації судової системи до нових умов, водночас зберігаючи принципи верховенства права та захисту прав людини.

Додатково, суттєвим викликом є утримання високого стандарту правосуддя та доступу до суду в умовах, коли ресурси обмежені, а процесуальні терміни можуть бути порушені через надзвичайні обставини. Також існує складність в організації дистанційного судочинства та використання цифрових технологій, що необхідні для забезпечення безперервності судових процесів. Ці проблеми вимагають адаптації законодавства, процесуальних кодексів, а також розробки нових технічних та методологічних рішень, здатних забезпечити ефективне та незалежне функціонування судової системи під час воєнного стану.

Підсумовуючи результати дослідження впливу воєнного стану на судову систему України, можна визначити ряд ключових аспектів та висунути пропозиції щодо майбутніх дій. Воєнний стан, що був запроваджений у відповідь на збройну російську агресію, вніс серйозні виклики для судової системи, вимагаючи значних змін у її роботі.

Перш за все, важливо підкреслити, що незважаючи на воєнні дії, право на судовий захист і принципи незалежності судочинства залишаються непорушними. Адаптація до нових реалій потребувала зміни підсудності, організації роботи судів, а також впровадження новітніх технологій для забезпечення доступу до правосуддя.

Незважаючи на значні зруйнування інфраструктури та виклики, пов'язані з окупацією територій, судова система зуміла адаптуватися та продовжити свою роботу.

У контексті цих викликів, необхідно виробити стратегії та пропозиції для майбутнього. Однією з ключових пропозицій є подальше інтенсивне впровадження цифрових технологій у судовий процес. Використання відеоконференцій, електронного документообігу, та інших інноваційних рішень дозволить судам оперативно реагувати на виклики воєнного часу, забезпечуючи ефективність та доступність правосуддя.

Також важливим є забезпечення фізичної безпеки судів і їхнього персоналу. Наявність необхідних укриттів та систем безпеки має бути стандартом, особливо в умовах воєнного стану. Окрім цього, важливим аспектом є забезпечення психологічної підтримки та соціальних гарантій для суддів і працівників судів, які працюють у вкрай складних умовах.

Підсумовуючи, важливо продовжувати розробку та впровадження комплексних стратегій, що забезпечуватимуть незалежність, ефективність та доступність судової системи в Україні, а також її адаптацію до воєнних умов, забезпечуючи при цьому максимальний захист прав і свобод громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мартинов А. Ю. Загальна декларація прав людини 1948 *Енциклопедія історії України* : Т. 3: Е-Й / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Вид-во «Наукова думка», 2005. 672 с. URL : http://www.history.org.ua/?termin=Zagalna_deklaraciya_prav_ljudyny_1948

2. Горінов П. В. Адміністративно-правове регулювання гарантій незалежності суддів: принципи, процедури та стандарти : монографія. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 5. URL : https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/44403/Horinov%20V._monohraifia.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03 березня 2022 року № 2112-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>

5. Офіційний портал PRAVO.UA. XI Міжнародний судово-правовий форум: експерти проаналізували основні виклики для правосуддя під час війни. 2023. URL : <https://pravo.ua/khimizhnarodnyi-sudovo-pravovyi-forum-eksperty-proanalizuvaly-osnovni-vyklyky-pravosuddia-pid-chas-viiny/>